

GÖK TÜRK İMPARATORLUĞU İLTERİŞ, KAPGAN VE BİLGE'NİN HÜKÜMDARLIKLARI (680-734)¹

Zeyneb Atiye AKSARAYLI

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yeni Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

René Giraud'un Gök Türk İmparatorluğu başlığı altında yayınlanan ve İsmail Mangaltepe tarafından çevirilen eseri sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu eserde İteriş, Kapgan ve Bilge'nin hükümdarlıkları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gök Türk İmparatorluğu, İteriş, Kapgan ve Bilge Han

ABSTRACT

René Giraud's book is called Gök Türk Empire which is divided into eight parts and translated by İsmail Mangaltepe. In the book he describes İteriş, Kapgan and Bilge Kahn's time within the monarchy.

Keywords: Gök Türk Empire, İteriş, Kapgan and Bilge Kahn

Çalışmamızda René Giraud, Gök Türk İmparatorluğu İteriş, Kapgan ve Bilge'nin Hükümdarlıkları (680-734) başlığı altında yayınlanan, İsmail Mangaltepe tarafından Türkçeye çevirisi yapılan eser tanıtılmıştır.

René Giraud (d. Cezayir, Menerville, 1906-ö.1968) çağımız Fransız tarihçisi, dilbilimci ve Türkologudur. Yazılı ve özellikle sözlü çağdaş Türkçenin dilbilimsel incelemesi ve geç Türk edebiyatının irdelemesinde yoğunlaşmıştır. Giraud bu sahanın en değerli temsilcilerini tanımış, onun esas bilimsel rehberi Jean Deny olmuştur. Giraud, dil olaylarını çok iyi gözlemlemiş, öğrencilerine yaptırdığı çeviri çalışmalarından ince ve açık sonuçlar çıkarırken yönettiği bu çeviriler gramer ve stil irdelemelerine dönüştürmüştür (s. 10).

René Giraud Ankara'da önce Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi sonra Siyasal Bilgiler'de Fransızca öğretmeni olarak 1962'ye kadar 18 yıl kalmıştır (s. 10).

Latince ve Fransızca filoloji bilgisi kuvvetli olan Giraud tarihsel dilbilimi açısından 'zenginliğini şaşırarak keşfettiği' Türk dilinin tarihine eğilmiş, 1945'ten 1957'ye kadar Bain Tsokto (Tonyukuk) yazıtıyla ilgilenmiş, bu yazıtı içten ve dıştan incelemiştir (s. 10-11).

¹ GİRAUD, René (1999), *Gök Türk İmparatorluğu İteriş, Kapgan ve Bilge'nin Hükümdarlıkları (680-734)*, Çev: İsmail Mangaltepe, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 308 s.

İncelemesinde iki imparatora başkumandanlık yapan, bir diğerrinin kayınpederi olan Tonyukuk'u ele almış; Tonyukuk'un vatanseverliği, Türk toplumunu Çin toplumuyla bütünleştirilenlere verilen Çin eğitimini gördükten sonra Çin İmparatorluğu'nun egemenliğine direnen Türk hareketine bozkırlarda katılması, yerleşmiş inançlara karşı gelen ruhu, bildiğini okuyan tavrı ve kendisi için hazırladığı mezar taşında sözünü söylemekten çekinmeyen yönlerini irdelemiştir (s. 11-12).

1957 yılının sonlarında bitirebildiği bu çalışma onun 1958'de doktora tezini oluşturmuştur. Tezini L'Empire des Turcs Celestes. Les regnes d'Elterich, Quapghan et Bilge (680-734) (Gök Türklerin İmparatorluğu, İlteriş, Kapgan ve Bilge'nin Hükümdarlıkları) adıyla 1960'da Paris'te yayınlamıştır (s. 12).

Göktürk kitâbeleri ile ilgilenen birçok Türk ilim adamı tarafından makale ve kitaplarında René Giraud'un eserinden faydalanılmasına rağmen böyle bir kitabın günümüze kadar Türkçeye kazandırılmaması bir kayıptır. Giraud'un meslektaşı Louis Bazin'in işaret ettiği hususlar bakımından ve bizim için son derece önemli görünen bu kitabın muhtevası Türk ilim âleminin ve okuyucu kitlesinin istifadesine sunulmuştur. Asrımızın Göktürk kitâbeleri uzmanlarından biri olan L. Bazin'in ifade ettiği gibi, bu konular üzerinde çalışacak olanlar René Giraud'yu ve eserlerini iyi tanıma mecburiyetindedirler. Bu düşüncelerden hareketle L'Empire des Turcs Celestes. Les regnes d'Elterich, Quapghan et Bilge (680-734) (Gök Türklerin İmparatorluğu, İlteriş, Kapgan ve Bilge'nin Hükümdarlıkları) adlı eserinin tercümesini İsmail Mangaltepe tam olarak vermeye çalışmıştır (s. 7).

Mangaltepe, Giraud'un kitabında yüksek Fransızca kullanmış olduğunu bu durumun tercümede zorluk meydana getirdiğini belirtir.

Mangaltepe Giraud'un Türkçeye tamamen hâkim olduğunu söyler. Kitabın tercümesinden anlaşıldığı kadarıyla Göktürk kitâbelerini üslûp yönünden inceleyen ve bundan sonuçlar çıkaran Giraud'un eski Türkçeye (Asya Türçesine) hâkim olduğu görünür.

İlteriş, Kapgan ve Bilge'nin hükümdarlıkları, yani bugünkü Moğolistan'ın kaderini yarım yüzyıldan fazla ellerinde tutan üç kağanın saltanatları hakkındaki bu incelemesini Giraud, bilim dünyasının eleştirisine sunmuştur. Yazar her şeyden önce bozkırın diğerr pek çok imparatorlukları gibi kısa zamanda sona eren bu imparatorluğun gücünü ve en küçük istinat noktalarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Yazar, kendi sertlikleri içinde çoğu zaman gizledikleri hususları; halkın, sosyetenin, hükümdarın evrimini değerlendirmiştir. Yazar bu evrimin, derin ve akıl almaz biçimde olduğunu söyler (s.15).

"Anıtlar; tarihi tanıklardır, kanıtlardır", tespitini nakleden Graud, onların sanat ve bilim hayatına ait bir esintiye dile getiren izler olduğunu vurgular. Yazar, Bilge gibi içli, aynı zamanda destan şairi, görevinin bilincinde olan devlet başkanı ile Başbuğ İlteriş arasında bir uçurum olduğunu, Tonyukuk'un yazıtında hoşgörü ve teşvik bulduğunu ve kitabelerin bütününü

incelerken onun derin bilgi ve sağlıklı yargısına başvurmak zorunda kaldığını söyler (s. 15).

René Giraud'un Gök Türk İmparatorluğu adlı eseri 8 bölümden oluşur:

I. BÖLÜM

YAZITLARLA İLGİLİ BELGELER; BUNLARIN ÖNEMİ

Bu bölümde şunlar ele alınmaktadır:

Yukarı-Asya'nın kısa süren bir tarihi dönemi içinde Gök Türklerin (Kök Türük) 680 ile 730 yılları arasında Pekin ile Semerkant hattında oynadıkları önemli rol; tarihi, siyasi ve sosyolojik açıdan teşkil ettiği değer içinde anlatılmıştır (s. 21).

Yazar bu kitapta, Gök Türk tarihini diğer Türkologlar gibi ele aldığını ifade eder. Thomsen'in araştırmaları ile ulaştığı, Müslüman âleminin etkisinin henüz üzerinde hiç görünmediği, Türk Dili ve Edebiyatının en eski anıtları; hatta Çinlilerin öykülerine ait daha değerlisine artık rastlanmayan bir ilave oluşturan esas tarihi belgeler oldukları tespitiyle bu yazıtların pek yüksek olan değerini ispata çalıştığını söyler (s. 22).

Bu anıtlar hakkında şu hatırlatmalar yapılır:

1. Komutan ve bizzat devlet adamı olan Tonyukuk'un kendisi tarafından kaleme alınan Tonyukuk Yazıtı onun biyografisini ve siyasi vasiyetini içerir. Tonyukuk yazıtı altında tanınan bu taşlara "Bain-Tsokto Anıtı" verilmiş ve kitap boyunca BT kısaltma adı kullanılmıştır.

2. Bilge Kağan tarafından kaleme alınmış olup Bilge Anıtı diye bilinir. Bu yazıtlardan biri Anıt I adı altında Köl-tegin, diğer yazıt Anıt II diye Bilge Anıtı diye anılır. Bunlar kitapta kısaca KT I ve KT II diye adlandırılmıştır.

3. Yukarıda sözü edilen anıtlardan daha eski bir zamana aitmiş gibi görünen kitapta Ongin Anıtı olarak adlandırılan anıttan bazı deliller çıkarılmıştır (s. 33).

Belgelerin karşılaştırılmasıyla yapılan bu incelemede ayrıca Türkologlar arasındaki Türkler ile Oğuzlar ve Türkler ile Uygurlar'ın özdeş olup olmadığı tartışmasına değinilir (s. 27).

Yazara göre anıtların dili, ait oldukları devirden çok daha önceleri yazı dili olarak kullanılmıştır. Bu yazı dili kendi kendine oluşum hadisesi geçirmemiştir. Orkhon (Orhon) Türkleri, Tonyukuk gibi kendi kahramanlıklarını veya zaferlerini ve de siyasî ve ahlakî öğütlerini taş kaydeden ilk Türklerdir. Tonyukuk'un, Bilge'nin ve Köl-Tegin'in "kahramanlık destanları"ndan önce onların büyük ataları olan Bumin ile İstemi'nin de kahramanlık destanları olmuş olmalı, ancak sözle anlatılan bu kahramanlıklar sonradan unutulmuş olmalıdır. Tonyukuk ile Bilge, unutulmalarını önlemek için kendi kahramanlık destanlarını yazıyla anlatmışlardır (s. 39).

Yazar, üslûp bakımından BT anıtının dilinin daha dolaşksız, daha sade olduğunu ve düşüncenin daha saf bir biçimde ifade edildiğini söyler. KT anıtlarında ise hitap ve tumturaklılık bakımından pek ince bir üslûbun göze çarptığını, tasvirlerin ekseriya uzun ve daha özenli olduğunu belirtir (s. 39).

II. BÖLÜM OLAYLARIN GELİŞİMİ

Yazar “ebedî olan taş” üzerine kaydedilmiş olan yazıtlardaki siyasi olayların Türk edebiyatına ait ilk belgelerin temasını teşkil ettiğini söyler. Yazara göre, siyasi olayların anlatıldığı yerler, belgelerin en iyi, uzun ve lirik bölümleridir aynı zamanda çekici ve görkemlidirler (s. 48).

Yazar bu bölümü şu soruları sorarak olayları inceler: BT yazıtında nakledilen tarihi olaylar nelerdir? Tonyukuk, görgü tanığı olarak hangi seferleri anlatmaktadır? İster yalnız başına olsun ister kağanın yanında olsun olaya kim katılmıştır (s. 49-50)?

Tonyukuk’un öyküsünü ele aldığı anda aşağıdaki ayrıntılara ulaşır:

- 1.İlteriş’in tahta çıkışı;
- 2.Otuz Oğuzların kışkırtmasıyla Türklere karşı bir güç birliği oluşması;
- 3.Çin’e karşı bir sefer düzenlenmesi;
- 4.Kırgızların Ani kıyılarında bozguna uğramalarıyla kağanlarının ölümü; Türklerin Türgeşlerle karşı karşıya gelmeleri
- 5.Doğudaki Türklerin komutası altında kurulmuş büyük ordu (s. 50).

Yazar; Tonyukuk’un, olayları kronolojik sıralamaya götürmesi ilkesine karşı başka bir tahmin ortaya koyar. Bu metnin hiçbir tarihi sayı içermediği bilindiğini belirten yazar Tonyukuk tarafından zikredilen bir olayın tarihinin KT anıtlarına başvurularak kesin bir şekilde saptanabildiğini söyler (s. 62).

BT anıtı İlteriş’in hükümdar oluşundan 701 Savaşı’na kadar uzanan dönemi tamamen kaplar (s. 75).

KT anıtlarına gelince onların içeriği daha geniştir. Onlar büyük baba İstemi ile Bumin’in dönemini de kapsar; fakat bu hususta onların, tarihi belgeler teşkil ettikleri pek söylenemez, daha çok destan kokusu taşır. İlteriş’in saltanat döneminin (681-691) anılması ancak birkaç satırdır. Geri kalan tüm kısımlar Kapgan’ın hükümdarlık dönemi ile Bilge’nin hükümdarlık dönemini kapsar (s. 75).

III. BÖLÜM SİYASİ VE SOSYAL HAYAT

Yazar bu bölümde Gök Türklerin siyasi ve sosyal hayatlarını iki başlıkta inceler:

A) Siyasî Hayat

Giraud’ya göre Orhon anıtları, Tengri tarafından Bumin ve İstemi atalara emanet edilmiş bir İmparatorluğa ait genel görüntü sunmaktadır; fakat önceden saptanmış kurallara itaat etmemiş olmaları, Çin kurnazlığının kendilerini kandırmalarına göz yummuş olmaları yüzünden, İmparatorluk geçici bir süre çöküntüye uğramıştır. Bilge ve Bilge’nin babası İlteriş ile amcası Kapgan, kutsal haktan kaynaklanan hükümdarlıklarını yeniden ele geçirmişlerdir. Bilge onların kutsal halefidir. Bilge kendinden söz ederken; “Gök” tarafından yaratılmış olup, Gök’e benzediğini söyler (s. 103).

B) Sosyal Hayat

Yazara göre; belgelerin sosyal hayat hakkında kesin malumat vermesinin beklenemeyeceği, bunun için satırların altından anlam çıkarılması gerekir.

Kağan ile Katun Saray'ın ilâhi kökenli iktidarındırlar. Zaman zaman alınan fidyeler ve çapullar ile, deve ve at gibi evcil hayvanların dışında altın, gümüş, ipek dibalar, kıymetli kürkleri, esanslar taşınır (s. 128).

Lüks, tercih edilen hayvan olan atın koşum takımına kadar yayılır. At zırh ile kaplıdır. Zırhın örtüsü vardır. Atın başını pirinçten bir zırh korur. Bu nesnelerin süslenmesinde kesinlikle Türk olan demircilerin veya kuyumcuların birlikte çalışmaları gerekmiştir. İnkâmet etme konusunda, anıtlar tarafından hiçbir ayrıntı belirtilmemektedir. İmparatora ait çadırın Batı'daki kağanların çadırının konforuna ve zengin görünümüne sahip olduğu anlaşılır (s. 128).

Anıtlarda halk kitlesi ve onların sosyal durumu hakkında pek fazla bilgi yoktur. Halkın göçebe olduğu ve çadırlarda yaşadığı görünür (s. 131-132).

IV. BÖLÜM

ASKERLİK SANATI

René Giraud, Gök Türklerin askerlik sanatıyla ilgili şu tespitlerde bulunur:

Türkler bir orduya ve bir askeri teçhizata sahip olmuşlardır. Onlar, bilhassa Çinlilere karşı ordunun kendilerine sağladığı imkânları kullanmasını bilmişlerdir. Türkler savaşta yenilmişlerse, bozkır komşularının, kardeşlerinin veya yeğenlerinin kısacası bizzat kendilerinin, kendi ordusunun, kendi idari yönetiminin yüzünden olmuştur (s. 136).

İlteriş'in askeri birliğinden bahsederken söylediği "birliğin üçte ikisi atlı (atlı) üçte biri yaya (yadag) idi" sözlerinden ordunun piyade ve atlı oranı çıkarılabilir (s. 136).

Süvari birliği birinci birliktir. Anıt I'ın incelenmesi Türklerin binek hayvanlarına bağlı olduklarını gösterir. Öykünün içinde atların fiziki yapıları, donlarının renkleri, kökenleri geniş bir şekilde anlatılır. Mesela: "Kül grisi (boz) iğdiş Tadık ile Çor atı. Doru (tarığ) (kedimlig) atı; açık gri (ak) aygır "Bayırku" (ulus adı) (s. 137).

Türk süvarisi "yay, ok, ıslık sesi çıkaran ok, zırh, mızrak, pala-yatağan ve kılıç, balta" silahlarına sahiptir (s. 140).

Bölümün sonunda yazar Türk ordusunun en geniş sınırlara hükmettiği zaman asker sayısının da Doğu ile Batı dahil iki yüz bin civarında olduğunu hesap eder.

V. BÖLÜM

İNANÇLAR VE ADETLER

Yazar, belgelerden Gök Türklerin inançları ve adetleri hakkındaki çıkarımları yapar:

Yazıt belgelerinin ışığında Tonyukuk'un "dinî" inançları ve Bilge Kağan'ın din anlayışı arasında görünen karakteristik bir evrim vardır. Bilge

Kağan'ın görüşleri daha ülkücüdür. Tonyukuk'un dinî inancı ise tamamen pragmatiktir (s. 151).

Anıtlarda kendilerine atfedilen dinî inanç hakkında bildiğimiz; Gök Türkler'in "ateşe tapma" dinini bilmedikleri anıtlarda yer almamış olması ile anlaşılır (s. 152).

"Tengri" adı Tonyukuk BT yazıtında yedi kez ortaya çıkar. Tengri millî bir tanrı olarak görünür. "Türük Tengrisi", "Türklerin Tanrı-Gök'ü" olarak adlandırılır (s. 153).

Metinden çıkan şudur ki "Tengri" Tonyukuk'un arzuladığı doğrultuda karar verir. Kötülük, uğursuzluk alâmetleri asla yoktur. Tonyukuk dünya emellerine kolaylıkla erişebilmek için "Tanrı-Gök"e ait korku veya saygısından yararlanır (s. 154).

Yer ve Gök, yer ve gök tanrılarıdır. Onlar hem yaratan hem yaratıklarıdır. Onlar insanların kaderlerine yön verirler. Ulusal tanrılar olduklarından Türk ulusunun selametine dikkat ederler. Türk ulusu hataya düşünce onu cezalandırırlar. Fakat, durum umutsuz görünüyorsa kağanın oğullarından birini kaldırıp onu görkemli bir kağan yaparlar. Bu rolde doğurganlık ve çocukluk tanrıçası Umay, bazen "Yer" in yerini alır. Çoğu zaman tek başlarına hareket eden Yer ve Gök bazen karar alırlarken birbirlerine yardımcı olurlar (s. 159).

Orhon yazıtları dini veya fizik ötesi saplantılardan çok, daha fazla yarar sağlayan düşüncelerden ilham alır (s. 170).

Yazar ayrıca Şaman inancıyla ilgili olarak VIII. yüzyıldaki Türklerin Şaman dini ile XIX. yüzyıldaki Moğolların Şaman dini arasında benzerlik kurmaya çalışılmasının hata olacağını söyler (s. 169).

Metinlerden mezar taşlarının yapılmasının Türklere ait eski bir âdet olduğu çıkarılıyor. Balbal dikmek şu şekildedir: kahramanın ölümünde kabrinin yanında askerî başarılarının simgesi olarak "balbal"ların tümü dikilir ve sıranın başına muhtemelen mezarın en yakınındaki yere en ünlü düşmanın "balbal"ı konur; İltiş'in cenaze töreni sırasında mezarının yanındaki balbal düşmanı olan Baz Kağan'a aittir (s. 180-181).

Dikkate değer bir husus da bir babanın, bir erkek kardeşin veya bir amcanın ölümünde küçük erkek kardeşin ve erkek yeğenlerin, onların dul eşleriyle veya kız kardeşleriyle evlenmeleriyle ilgili âdetin olmasıdır (s. 185).

Kadere ait sayılarda yedi rakamı dikkate değer şekilde çok kullanılmıştır. Yazgısal bir değere sahipmiş gibi görünmektedir. BT'de İltiş'in çevresinde toplanan adamların sayısı yedi yüzdür. Köl-tegin ilk ayın "on yedinci" günü ölmüş olsa, kırk "yedinci" yaşına girecekken, dokuzuncu ayın yirmi "yedinci" günü onun cenaze töreni yapılmıştır (s. 186-187).

VI. BÖLÜM

DİL

Giraud, Türk dilinin ilk klasik belgeleri olan Gök Türk kitabelerinde, siyasî ve idarî kelime dağarcığına ihtiyacı olmuş olan diğer dillerden alıntı kelimeler hemen hemen olmadığını belirtir.

Tamamen orijinal olan bir dilbilgisi oluşumuna dikkat çeker.

Üslûp dağınık değildir. Olayların açıklanması öznedir. Bazen görünüşte basit gibi görünür, fakat yazara göre tutkusal bir karaktere bürünen bir ayrıntıdan bahsedilmesiyle kesintiye uğrar (s. 204).

Özneyi yükleme bağlayacak yardımcı fiili olmayan, isim cümlesi, konuşma dilinin normal cümlesidir. Yardımcı fiilin belirtilmesi, üst tabaka diline aittir. Duygu ve düşüncelerin ifade edilmesine ait bu iki tarz arasındaki ayrımın, o devirden beri böyle belirtilmiş olması, anıtların edebi eserler olduklarına dair görüşü güçlendirmektedir. İsim cümlelerinin en çok BT'de bulunması yazıtın üslubunun daha alt düzeyde olduğunu KT anıtlarının üslûbundan daha popüler olduğunu doğrular (s. 213).

Yazar, yazıtlarda irade dışı ortaya çıkan bir sanatın ise az sözle çok şey ifade etme sanatı görüldüğünü ve kısıtlı imkânlarla rağmen yazıtların edebî yanı bulunan eserler olduğunu söyler (s.222).

VII. BÖLÜM

BİR EDEBİYAT TARİHİ TASLAĞI

Anıtların incelenmesinin Türk edebiyatı tarihinin birinci bölümünü teşkil ettiğini ifade eden yazar, bu bölümde Gök Türk kitabelerini bir edebiyat tarihi taslağı yapma yönünde ele alır.

Anıtlar, başlıca iki mezar taşı tarafından temsil edilir. Bunlar Tonyukuk ve Ban Tsokto yazıtları altında gösterilen mezar taşlarını kapsar (s. 223).

Ongin anıtı ise sağlam bilgi edinilemeyecek derecede tahrip olmuştur. Şine-Usu yazıtının da büyük kısmı tahrip olmuştur. Okunabilen kısım BT ve KT yazıtlarının bir taklidi olduğunu düşündürür (s. 224).

BT yazıtı Tonyukuk'un şahsî eseridir. Yazıt içerik bakımından olduğu kadar biçim bakımından da farklı kısımlar içerir (s. 225).

Birinci kısım İleriş'in tahta çıkışını zihinlerde canlandırır. İkinci kısım İleriş'in saltanatı sırasındaki ve Kapgan'ın, hükümdarlığının ilk yıllarındaki eylemlerine yer verir (s. 226).

KT belgeleri; İleriş ile Kapgan'ın seferlerini, hatta Bilge ile Köl-Tegin'in kişisel savaşlarını ve çarpışmaların tüm bilançosunu verir.

Bilge, kendinden ve kendi savaşlarından bahsederken yığılğını alçakgönüllülikle gösterir.

Bumin ile İstemi insanlara egemendirler, doğanın bir varisi gibi görünürler. Efsane, İleriş Kağan ile Elbilge Katun'un hükümdarlık tahtına çıktıklarında ortaya çıkar. Gök, onları yükseklere kaldırır, sadece Kapgan'ın tahta çıkışı olağan bir olay gibi nakledilmiştir. Tonyukuk'un ihtiyarlığı ise kendisini ordugâhlardan uzaklaştırır. Fakat asla ölümden söz etmez. Tam tersine

Bilge'nin eserinde ölüm ile keder büyük yer tutar. Bilge bilhassa kardeşi Köl-Tegin'in ölümü vesilesiyle kederini tutamaz (s. 223).

VIII. BÖLÜM

COĞRAFI MESELELER

Dönemin coğrafi meseleleri şu başlıklar altında ele alınır.

A) Gök Türklerin ilk yurdu ve Oğuzlara karşı yapılan savaş (s. 243-249).

B) Çin'e yapılan seferler (s. 250-252).

C) Kırgızlara karşı savaş (s. 252-256).

D) Türgeşlere karşı savaş ve Sogd'a yapılan seferler (s. 256-264).

E) Ulus adları hakkında bazı açıklamalar (s. 264-283).

Yazar, coğrafi meselelerin sonuçlarını kitabın sonunda ayrıca dört harita üzerinde göstermiştir.

SONUÇ

René Giraud'ya göre Moğolistan'daki Türk anıtlarının içindeki şartların keşfedilmesi birçok bakımdan bize akıl almaz gibi görünen siyasal ve toplumsal bir yapıyı ortaya koyar.

Yazara göre üç kağanın idaresi zamanında bu ulusun sahip olduğu eşsiz şans ise, hanedanlık kavgalarının başlarına gelmemiş olmasıdır. Bozkırda örneğinin sık sık görüldüğü gibi düşman kardeşler olmaları mümkün olan her iki kardeş Bilge ile Köl-Tegin daima mükemmel dostluk halinde ve uyum içinde bulunmuşlardır.

BT ve KT anıtları bütünüyle güçlü, yabancı etkiden uzak, gerçekten orijinal ve millî eserlerdir (s. 288).

Giraud'un, eserinde üç Gök Türk kağanı ve Tonyukuk'un insanî yanını, bir ulusun yazgısını ve özlemlerini ve bir toplumun hayatını hayranlıkla ele aldığı anlaşılır.

Yazar, sadece birtakım uzun at gezintilerinden ve kanlı çarpışmalardan ibaret olmakla kalmayacak bir öykünün tanıkları olan ve Moğol bozkırında kaybolan bu taşları yeniden hayata kavuşturmak için elden ne geliyorsa yaptığının bilincinde olduğunu anlatır (s. 289).